

OSMANLICA MET NLERDE öBALKAN A Zİö MLASINA DA R B R DE ERLEND RME

Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR
Pamukkale Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kınıklı Kampüsü
Denizli/Türkiye
vuygur@hotmail.com
+902582963649

ÖZET

Osmanlılar, yüzyıllar boyunca Balkan coğrafyasında kaldılar. Oralara kendi dillerini (Türkiye Türkçesi), kendi sanat, edebiyat ve diğer maddi ve manevi kültür unsurlarını taşıdılar. Balkan coğrafyası sınırları içinde pek çok eser kaleme alındı. Bu eserlerin bir kısmı, Osmanlı yönetimindeki Balkan coğrafyasında yazıldı veya Balkan coğrafyası sakinleri (Bulgar, Macar, Arnavut, Boşnak vb.) tarafından Türkçe olarak telif yahut istinsah edildi. Bu nitelikteki eserlere, Türkçenin “Balkan ağzı” özelliklerinin yansıması kaçınılmazdı.

Yaklaşık olarak 14. yy'dan beri Balkanlarda bulunan Osmanlı Devleti yönetimindeki Türkler, kendi ağız ve kitabet (yazım) özelliklerini ne derece bu coğrafyaya aktarabildiler? Ya da başka bir açıdan bakılırsa Balkan coğrafyasında yaşayan ve Arap elifbası temelindeki harflerle Türkçe yazan şahıslar, kendi ağız özelliklerini Türkçeye nasıl ve hangi oranda yansıttılar? Osmanlı Türkçesi imlâsının bile genel anlamda istikrar bulmadığı göz önüne getirilirse, bu “istikrarsızlık” içinde Türklerle meskûn Balkan coğrafyasında bir “Balkan ağzı” ve “Balkan ağzı imlâsı” aramak gerekir mi?

İşte biz bildirimizde bu konuyu ele alıp kesin yargılara varmadan bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Balkan ağzı, imlâ, Balkanlarda Türkçe

ABSTRACT

The Ottomans lived in Balkans for centuries. They brought their own language (Turkey Turkish), art, literature and other pecuniary and non- pecuniary cultural elements to this region. Many monuments were written in the confines of the Balkan region. Some of this work, written in Balkan region which was ruled by Ottoman Empire or had been copied into Turkish by the citizens of this region as Bulgarians, Hungarians, Albanians, Bosnians etc. It was inevitable to see the reflections of the properties of Turkish Balkan dialect in this work.

To what extend the Turks of Balkan region, who were ruled by Ottoman Empire from the 14th century, reflected the properties of their own dialect and ortography to this work? Or in other point of view, to what extend did the writers, who lived and used Arabic alphabeth in Balkan region, reflected the properties of their own dialects to the Turkish. Considering that

the Ottoman Turkish ortography was not stable yet in that century, in this “unstability” situation we may interrogate how much it is necessary to do research on a “Balkan dialect” or “Balkan dialect ortography”?

In this study we are going to focus on this situation and we are going to carry out a general evaluation.

Key words: Balkan dialects, ortography, Turkish in Balkan

GİRİŞ

õEski Anadolu Türkçesinde mlâ-Fonoloji Ba lant,s, Üzerine Notlarõ adlı yazısında Zeynep Korkmaz, önemli tespitlerde bulunur (Korkmaz, 1995: 491-508). Korkmaz, konuyla ilgili olarak “Eski Anadolu Türkçesindeki imlânın dilin ses yapısı ile ne dereceye kadar bağdaştığı, çeşitli yazılış özelliklerinin bu bakımdan ortaya koyduğu fonolojik sonuçların neler olduğu konusunda” fikirlerini ortaya koyar (Korkmaz, 1995: 492). Korkmaz, söz konusu yazısında “Eski Anadolu Türkçesinin yazıda konuşma dilini temel alması ve o günün ağız ayrılıklarını da dikkate alarak bunları belli etmeye çalışması, bu imlâ sistemi ile dilin ses yapısı arasında alfabe sisteminin elverdiği ölçüde bir yakınlık ve bağlantının varlığına işaret eder niteliktedir. Konuya bu açıdan bakıldığında, Eski Anadolu imlâsına, klâsik Osmanlı imlâsına bakarak oldukça fonetik bir imlâdır denebilir.” diyerek bir tespitte bulunur (Korkmaz, 1995: 492). Eski Anadolu Türkçesi imlâsında görülen t- > d-; -k- > ħ- / -k- > ħ-; v > y (*bilevüz* > *bileyüz*); ç > değişme veya karışıklığının, ünsüzler açısından hareketle fonolojik durumunu belirler (Korkmaz, 1995: 492).

Korkmaz, ünlülerdeki kalınlık-incelik ayrımının daha çok ünsüzlerin kalın ve ince biçimlerinin (ص / س / ط / ت / ظ / ز / ق / ك / خ / ح / ه) yazılışına göre belirlenebildiğini de ifade eder (Korkmaz, 1995: 493).

Ünsüzlerin yazılışı ile ilgili olarak Korkmaz, “Uygur yazı dili geleneğinin Anadolu’da bir süre devam etmesi ve bu yazının ince ve kalın sıradan s ünsüzleri arasında bir ayırım yapmaması dolayısıyla Arap alfabesine göre (ص) ile yazılması gereken kalın sıradan bir kısım Türkçe kelimelerin (س) ile yazıldıkları görülüyor” (Korkmaz, 1995: 499) demektedir.

“Arap yazısının Türkçenin ses yapısını karşılamadaki yetersizliği dolayısıyla, özellikle ilk dönem metinlerinde ön ve son seslerde ç, p fonemleri bulunan kelimelerin, bu fonemleri b, c harfleri ile karşıladıkları bilinmektedir... Her ne kadar sonradan ç, p fonemleri için ç ve p harfleri de kullanılmaya başlamış ise de yazmalardaki **farkl, etkenlerle** yine ikili yazılışlar süregelmiştir...” (Korkmaz, 1995: 500) Aynı durum b, p için de söz konusudur. Gerçi *yaparak, gelüp* gibi kelimelerde p seslerinin b harfi ile karşılanmış olması sadece bir imlâ meselesinden ibarettir. Ancak Eski Anadolu Türkçesinde aynı zamanda b- > p- değişimine uğramış kelimeler için aynı değildir ve karışıklığa yol açabilecek niteliktedir... Bu bakımdan imlâ-fonoloji değerlendirmesi açısından b/p noktasındaki düğümü çözebilmek için, her eserin, imlâ yapısı dışında, **bu sesin zaman ve bölgelere ba l, tarihî geli mesini göz**

önünde bulunduracak özel bir de erlendirmeye tabi tutulmas, gerekmektedir.”
(Korkmaz, 1995: 500-501)

Zeynep Korkmaz’ın, söyleyiş biçiminin imlâya yansması meselesinde *öfarkl, etkenleröe* dikkat çekmesi ve *b- > p-* değişimi münasebetiyle ifade ettiği *öbu sesin zaman ve bölgelere ba l, tarihî geli mesini göz önünde bulunduracak özel bir de erlendirmeye tabi tutulmas, gerekmektedirö* şeklindeki vurgusu, konuya Balkan ağızları meselesi açısından da bakmamız gerçeğini bize hatırlatır. Özellikle imlânın kalıplaşmaya başladığı 15/ 16. yy.dan sonra bile Korkmaz’ın tespit ettiği yazım karışıklığının görüldüğü eserlere daha bir dikkatle bakmamız gerekir kanaatindeyiz. Bu nitelikteki bir eserin müellif veya müstensih kimdir, nerelidir? Eserin telif veya istinsah edildiği coğrafi bölge neresidir? Bu hususları göz ardı ederek sağlıklı bir değerlendirme yapmak da mümkün olmayacaktır.

İşte biz de bildirimizde Arap harfli Türkçe (Osmanlıca) metinlerdeki imlâ karışıklığı veya klasikleşmiş imlânın dışındaki yazım biçimlerinden hareketle imlâ-fonoloji paralellliğini, Balkan ağızları açısından ele alıp bir değerlendirme yapmak istedik. Elbette bunu yaparken Balkan coğrafyasıyla ilişkisi olduğunu düşündüğümüz müellif veya müstensihin eserlerinden yola çıktık.

Bu konuda incelemeye tâbi tuttuğumuz eserler şunlardır:

1. **Mehmed, lâc-nâme**, 16. yy. Müellif veya müstensih hakkında bilgi yok. Üzerinde çalışılan eser Paris BN’de kayıtlıdır. (Günçavdı, 2013) (Kısaltması: **L**)
2. **Hezârfen Hüseyin Efendi’nin Tuhfetü’l-Erîbü’l-Nâfi’a li’l-Rûhânî ve’l-Tabîb**, 17. yy. Eserin bilinen dokuz nüshası vardır. Bu çalışmada Bosna- Hersek Gazi Hüseyin Kütüphanesi, R. 986’da kayıtlı olan nüsha esas alınmıştır. Müellif, İstanköy (Kos) adası doğumludur. (Tokat, 2012: 5) (Kısaltması: **TEN**)
3. **Müderriş Hasan Efendi, Gâyetü’l-Müntehâ fi-Tedbîri’l-Merzâ**. 18. yy. Hayatı, doğum ve ölüm tarihleri ve yerleri hakkında kesin bilgiler yok. Eser asıl itibarıyla Salih b. Nasrullah’ın Tıbb-ı Cedîdü’l-Kimya adlı Arapça eserinin Türkçeye tercümesidir. Eserin tespit edilebilen 15 nüshası bulunmaktadır. Tespit edilen nüshalar içerisinde Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3588 numaralı nüsha esas alınmış, gerektiğinde diğer nüshalardan da faydalanılmıştır. (Dinar, 2013: 13 ve devamı) (Kısaltması: **GM**)

Söz konusu eserlerdeki tespit ettiğimiz imlâ özelliklerini yansıtan fonolojik hususiyetleri, günümüzde yapılmış Balkan ağızlarıyla ilgili çalışmalarla karşılaştırdık; bunlarla örtüşen tarafları ön plana çıkardık.

Şunu bilhassa belirtmeliyiz ki yaptığımız bu çalışma bir iddiadan uzaktır. İmlâ gibi istikrarsız, karmaşık, değişken bir konuda kesin yargılara varmak bilimsel olmayabilir. Amacımız, Zeynep Korkmaz’ın da ifade ettiği gibi, söyleyiş biçiminin imlâya yansması meselesinde *öfarkl, etkenleröe* eğilerek seslerin *özaman ve bölgelere ba l, tarihî geli mesini göz önünde bulunduracak özel bir de erlendirmeye tabiö* tutmaktır. Böylece yeni araştırmalarla konunun daha derin ve zengin bilimsel verilerle kısmen de olsa açıklığa kavuşturulmasına katkıda bulunmaktır.

Öncelikle Balkan (Rumeli) ağızlarının kapsadığı coğrafi alanı belirlemekte yarar vardır.

Türkiye Türkçesinin kollarından Rumeli kolu, ana ağız grupları bakımından Batı Rumeli ve Doğu Rumeli olarak ikiye ayrılır.

Batı Rumeli

Batı Rumeli kolunun özellikleri, Gyula Németh'in *öBulgaristan Türk Ağızları, Sırbistan, Sırbistan, Üzerine* adlı makalesinde, 8 maddede gösterilmiştir. Sonrasında birçok çalışmada da bu madde açıklaması benimsenmiş, uygulanmıştır. Batı Rumeli sahasının coğrafi sınırları Bulgaristan'da Tuna'nın hemen güneyindeki Lom'dan doğuya doğru Vraça, Sofya, Samokov'dan doğuya doğru ilerleyip Köstendil'e uzanır. Ayrıca Makedonya, Arnavutluk, Bosna Hersek ve Sırbistan'da Adakale'yi uç olarak kapsar. Kosova da Batı Rumeli Türkçesinin içinde yer alır.

Doğu Rumeli

Batı Rumeli'nin doğusunda kalan bütün alandır. Bulgaristan'da Lom, Vraça, Sofya, Samokov ve Köstendil şehirlerinin doğusundan itibaren ülkenin tamamı, Yunanistan, Makedonya'nın güney kesimleri ve Türkiye'nin Trakya'sı (Doğu Trakya) bu sahanın içindedir.

Balkan Türk Ağızları Yapısal Tasnifine Göre Genel Dil Özellikleri

Balkan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalar, ilk olarak Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalarla başlar (Moşkov, 1904). Kronolojik olarak Balkan Türk ağızları üzerindeki çalışmalar ise Ignác Kúnos'un 300 kadar atasözünü içeren *öRumelisch-türkische Sprichwörter* adlı makalesiyle başlatılabilir (bk. Németh, 1981: 113); Çalışmalar, Bulgar araştırmacı D.G. Gacanov'un ünlü önündeki /r/ ünsüzünün yitimi ve şimdiki zaman eki -Xyor'un değişimlerini ele alan çalışması (Olçay, 1995: 11 ve Németh, 1981: 115) ile devam eder. Ancak Osmanlı Türkçesi ağız araştırmalarının ilk yöntemli araştırmacısı Polonyalı T. Kowalski'dir. Onun 1933'te yayımladığı *öLes Turcs et la language Turque de la Bulgarie du nord-est* adlı makalesi, çok önemlidir. 1927'den itibaren G. Németh'in, Bulgaristan'ı baştanbaşa dolaşarak metinler derlemesi ve *öBulgaristan Türk Ağızları, Sırbistan, Sırbistan, Üzerine* yazmış olduğu makale (TDAY Belleten, 1980-1981: 113-167), Balkan Türkleri ağızlarına dair bilimsel/ dilsel ölçütler kullanılarak yapılmış ilk tasnif denemesidir.

Németh'in öğrencilerinden G. Hazai, Azerbaycanlı Türkolog M. Şiraliyev, Rus Türkolog G. Guzev, Macar Türkolog Suzanne Kakuk, Türk asıllı Bulgar vatandaşı Mefküre Mollova, Kosovalı Nimetullah Hafız, Ergin Jable, Makedonya'dan V. A. Friedman ile Oktay Ahmed, Ukrayna'dan Iryna Dryga; Türk Türkologlardan Selahattin Olçay, Tuncer Gülensoy, Ahmet Günşen, Balkan Türk ağızları üzerine çalışma yapanlardan ilk akla gelen isimlerdir.

Yukarıda da sözü edilen G. Németh'in *öBulgaristan Türk Ağızları, Sırbistan, Sırbistan, Üzerine* yazmış olduğu makale, Balkan Türkleri ağızlarına dair bilimsel/ dilsel ölçütler kullanılarak yapılmış ilk tasnif denemesidir. Adı geçen makalesinde Németh, Batı ve Doğu Rumeli ağızlarını birbirinden ayıran ölçütleri Batı Rumeli ağızlarının özelliklerine bağlı

olarak verir ve Batı Rumeli ağızlarını farklı kılan karakteristik özellikleri sekiz maddede toplar. Bu sekiz ölçütün altısı fonetik, ikisi morfofonetik özelliktir. (Günşen, 2012: 117)

Németh'e göre şu özellikler, Batı Rumeli ağızlarını Doğu Rumeli ağızlarından farklı kılar:

1. Batı Rumeli ağız alanında Doğu Rumeli ağızlarının sözcük sonundaki /ı/, /u/ ve /ü/ sesi çok heceli sözcüklerde /i/ biçiminde ortaya çıkar (*uyi* “kuyu”, *do ri* “doğru”, *,zi* “kızı”, *yaris,ni* “yarısını”, *küpri* “köprü”, *uli* “ölü”, *burni* “burnu”, *alti* “altı” vb.).

Bu ses özelli ini eski yaz,l, metinlerde tespit etmek mümkün de ildir. Zira kelime sonunda bulunan yâ (س) sesinin ö,ö m, öiö mi telaffuz edildi i bilinemez.

2. Batı Rumeli ağız alanında, Doğu Rumeli ağızlarının /i/ sesi, ilk hecede ve kapalı hecede değil, belli durumlarda kurallı olarak /ı/ biçiminde ortaya çıkar (*gelin,m, ben,m, sen,n, verd, , çe ,l,r, ev,nde, ev,m,z, reng,mi, el,nde* vb.).

Bu ses özelli inin de eski yaz,l, metinlerde tespit edilmesi mümkün de ildir. Zira kelime içinde bulunan yâ (ي) sesinin ya da öesreönin ö,ö m, öiö mi telaffuz edildi i bilinemez.

3. Eski Türkçe /ö/ ve /ü/'nün /o/ ve /u/ ile ya da herhangi bir geçiş sesiyle karşılanması Batı Rumeli ağızlarında dar alanlarda yaygındır (*boyle* “böyle”, *dort* “dört”, *soz* “söz”, *uç* “üç”, *yuru-* “yürü-”, *du unur* “düşünür” vb.).

Németh'e göre Vidin, Adakale, Lom ağızlarında görülen bu değişim, Kuzeybatı Bulgaristan'ın diğer kesimlerinde ve Makedonya'da yoktur.

Bu ses özelli inin de eski yaz,l, metinlerde tespit edilmesi mümkün de ildir. Zira kelime ba ,nda veya ortas,nda bulunan o, ö, u, ü (و) sesinin ya da öötreönin yuvarlak ünlülerden hangisiyle telaffuz edildi i bilinemez.

4. Batı Rumeli ağızlarında /a/-/e/ vokalizmlı çekim ve türetme eklerinin çok zaman dil uyumunun dışında kaldığı görülür (*ba arler, tutarler, dururler; sarayler, padi ahler, lu umler; olursem, ba masem, yaparseler, varse, al,rse, olurse, alamasek; one adar, altiye, do uze, otuze, ,rke; ald, ten sora, oldu ten sora, bayramden sonra, yapt, ten sora; yaln,şçe, ortancesi, araca, ar,mca* “karınca”, *hacre-* “harca-”; *,zlen* “kızla”, *ollen* “kolla”, *pilavlen* “pilavla” vb.).

Dil uyumunun dışında kalan çokluk eki -lar (لار) ; şart eki -sa (سه) ; yönelme hali eki -a (ا) ; çıkma hali eki -dan (دن) ; eşitlik hali eki -ça (چه | جه) ; vasıta hali eki -la (له) ' nin (kalın sıradan şekilleri) eski yazılı metinlerde kalın mı ince mi telaffuz edildiğinin tespit edilmesi neredeyse mümkün değildir. Ancak söz konusu bu ekler hep “elif” ile yazılıyor olsa [-lar eki daima (لار) ; -sa eki daima (سا) ; yönelme hali eki daima (ا) ; çıkma hali eki daima (دن | ان) veya (دن | ان) ; eşitlik hali eki daima (جا) ; vasıta hali eki de her zaman (لا) biçiminde] telaffuzun kalın sıradan olduğuna hükmedilebilir.

5. Eski Osmanlıcadaki /ö/ sesi, Batı Rumeli ağızlarında, sık kullanılan birtakım sözcüklerde /ü/, /w/ ve /u/ ile karşılır (küpri “köprü”, ürdek “ördek”, urdek “ördek”, kupri “köprü”, uldi “öldü”, urti “örtü” vb.)

Bu ses özelliğinin de eski yaz, l, metinlerde tespit edilmesi mümkün de ildir. Zira kelime ba ,nda veya ortas,nda bulunan ö (ا / و) sesinin ya da ötreöğün yuvarlak ünlülerden hangisiyle telaffuz edildi i bilinemez.

6. Gerek kalın gerekse ince sıradan kelimelerde sürekli ve süreksiz ön damak /g/ veya /ğ/ ünsüzleri, Doğu Rumeli ağızlarında eriyip kaybolurken, Batı Rumeli ağızlarında varlıklarını korur, hatta daha çok süreksiz biçimleri ile kullanılırlar (a aç, begen-, sa , a la-, aya a, degenek, eger, eteg,nden, urdege, buzagi, ba , ba a vb.).

Ön damak ünsüzü ince /g/ veya /ğ/, eski yaz,da kef (ك) i aretiyle kar ,lan,rd, ve üzerinde özel bir ay,rt edici i aret yoksa (çift ke ideli kef gibi) nas,l okunaca , tam olarak belirlenemezdi. Arka damak ünsüzü ó - / - ise gay,n harfiyle (ع) temsil edilirdi. Bu i aretin de s,z,c, kal,n yumu ak mi yoksa patlay,c, /ğ/ m, telaffuz edildi ini bilmek mümkün de ildir.

7. Németh’in Batı Rumeli ağızları için karakteristik olduğunu belirttiği morfonolojik özellik de, duyulan geçmiş zaman ekinin Batı Rumeli ağızlarında daima tek şekilli, yani -mi olarak kullanılması, dolayısıyla uyum dışı kalmasıdır (almi , almi , yapmi , olmi , ölmi /ülmi , durmi vb.).

Malumdur ki ómI eki, tarihin her döneminde vard., Ek, gerek Eski Anadolu Türkçesi gerekse Klasik Osmanl, Türkçesi dönemi imlâs,nda مش biçiminde yaz,l,rd., Bu haliyle ekin kal,n (-m,) veya ince s,radan (-mi) bir sesletim biçiminin yaz,m ekli oldu unu söylemek mümkün de ildir.

8. Németh’in Batı Rumeli ağızlarını Doğu Rumeli ağızlarından farklı kılan sonuncu ölçütü ise şimdiki zaman kipi için -(A)y ekinin kullanılıyor olmasıdır (sevey, yapay, tutmay, o uys,n, arays,n, göriys,n, ba ay, dey, a lay, geliy vb.) (Németh, 1981: 119-128).¹

Bu tarz bir imdiki zaman biçimi, eski yaz,l, metinlerde (bildi imiz kadar,yla) hiç kar ,m,za ç,kmamaktad,r.

M. Mollova, Németh’in tasnifine büyük oranda katılır. Ancak kendisi, onda olmayan özellikleri de tasnife ilave eder. Bunun sonucu olarak Mollova, Balkan Türk ağızlarını üç büyük kola ayırır: Batı uç zonu, Doğu Rodoplar zonu ve merkez zon. (Mollova, 1996: 169)

Németh’in Batı Rumeli ağızlarını Doğu Rumeli ağızlarından ayıran özellikler olarak gösterdiği sekiz ölçütten ilk altısı, Mollova’nın Batı uç zonu içinde de yer alır. **Mollova’ya göre Merkez zon ve Bat, uç zonu, Balkanlara has a ,z özellikleri iken Do u Rodoplar zonu ise yar, Balkanik yar, Aziyatik bir a ,z bölgesidir. Buna ra men bugün hiçbir Balkan Türk a z,n, hiçbir ekilde u veya bu Anadolu a z,na ba lamak mümkün görünmemektedir** (Mollova, 1996: 175)

¹ M. Mollova ise, Doğu Rumeli ağızlarında 20’den fazla şimdiki zaman şekli vardır, dedikten sonra Türk ağızlarının tasnifinde şimdiki zamanı ölçüt olarak kullanmanın doğru olmadığını belirtir (Mollova 1996: 168).

Mollova'nın sınıflandırmasında kullandığı ölçütlerinin tamamı şunlardır:

1. /ö/, /ü/ ve geniş e /ä/ ünlüsü dışındaki ünlüler bulunur. Yalnız /ü/ sesi Batı bölgesinin güney kısmında kullanılır.

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yaz,da tespit edilemez)

2. /g/, /k/, /l/ ünsüzleri kelime ve hece başında yumuşak (k'eçi, g'it, l'eş vb.), kelime ve hece sonunda katıdır (ekmek, el vb.).

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yaz,da tespit edilemez)

3. Slav dillerinden geçen ṭ (т: ts) ünsüzü sadece bu ağız bölgesinde kullanılır (eği "yatsı").

(Bu özellik, söz konusu a z,n Kiril alfabesiyle yaz,lmas,n,n bir sonucudur).

4. Diğer zonlarda /ı/ ünlüsü her pozisyonda kullanılırken, Batı uç zonunda kelime başında ve sonunda kullanılmaz (ılık "ılık", altı "altı").

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yaz,da tespit edilemez)

5. /u/, /ü/, /ı/, /i/ yüksek ünlülerin ünlü uyumuna bağlı olmayan morfemlerin de etkisiyle kullanım dağılımı diğerlerinden farklıdır (almış "almış", bilmişik "bilmişik", elim "elim").

Bu ses özelliği, ince s,radan bir ünlünün kal,n s,radan bir ünsüzle veya kal,n s,radan bir ünlünün ince s,radan bir ünsüzle yaz,ya yans,t,lmas, durumunda tespit edilebilir. (bk. 8. Madde)

TEN'de, bu özelliği yansıtan bir örnek bulunmaktadır: birazcık > birezincik (برزنجك 36/b-12)

6. Diğer zonların tersine, Batı uç zonunda alçak ünlülerin (a,e,o,ö) dağılımında bir konservatizm vardır (g'uzal "güzel" < gözal, bilma "bilme", ben da "ben de", atlen "atla". Öteki zonlarda güzä / gözäl, bilmä, atla(n), ben-dä).

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup onun yaz,daki tespiti, istikrarlı, bir yaz,m biçimine ba l,d,r).

7. Batı uç zonunda /y/ yarım seslisiyle temasta, ünlülerin distribüsyonu başkadır. Burada ay,, eyi, ,y, sekansları yoktur (anay < anayı, iney < ineyi "iğneyi", tapi/tapiy < tapıyı).

(Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yaz,daki tespiti, istikrarlı, bir yaz,m biçimine ba l,d,r).

8. Batı uç zonunda kalınlık-incelik (palato-eveler) uyumu, yalnız görünüşte vardır (bild,m, bild,n, bild,k, bild,n,s, aldi, almi).

Bu uyumsuzluk, ince s,radan bir ünlünün kal,n s,radan bir ünsüzle veya kal,n s,radan bir ünlünün ince s,radan bir ünsüzle yaz,ya yans,t,lmas, durumunda tespit edilebilir. Nitekim TEN'de bunun az da olsa örne ine rastlanm, t,r:

“Arapça ve Farsça kökenli bazı sözcüklere getirilen eklerde kalınlık – incelik uyumu dışına çıkıldığı görülmektedir. (Bu durum, belki de bizim örneğin “hasta” şeklinde telaffuz ettiğimiz kelimenin, müellif / müstensihçe “haste” tarzında telaffuz edilışinden kaynaklanmaktadır.

ħasteliklerden ħستہ لکنی 136a/17” (Tokat, TEN: 24) ħستہ لکلردن (126a/19)

L’de de incelme yönünde ilgi çekici bir örnek karşımıza çıkar:

çok / çök “çok” جوك 8b/3 (Aynı zamanda جوق 9b/6)

öMakedonya ve Kosova Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Ünlü Olaylar,ö başlıklı bir makale yazan Erdoğan BOZ (Boz, 2003), yazısında kalınlık incelik uyumunu incelerken kalınlık incelik uyumunun her iki yönde de değişebildiğini ifade etmektedir. Boz, söz konusu uyumun ekleri ilgilendiren bölümünde on beş ek sıralar. Bunlar içinde imlâda fark edilebilecek İİYE +**l,k**, İİYE +**çik**, sıfat fiil eki **öd,k** ve fiil şahıs eki +**k** (*çekmi* -,*k*) örneklerini de verir.

GMøde ve **L**’de bu hususu ilgilendiren örneklere rastlanmıştır:

GMøde:

-mek isim-fiil eki :	bulunmek	بولنمك	08b/12.
	ğidälendirmege	غد الندرمكه	15a/11.
+lük İİYE :	ķurulüğe	قرولكه	70b/03
-dIK sıfat fiil eki:	mizāclendikden	مزاجلند كدن	10a/07.

İL’de:

-dIK sıfat-fiil eki:	oynadigin	اوينه دكن	38a/7
	gelduğundan	كلدو غندن	46b/2
+IIK isimden isim yapma eki :	ķarağuligin	قرغولكن	10a/6
	ferahlik	فرحك	38a/5 ,
	süstlğı	سسئلغى	19b/5

9. Batı uç zonunda balio-veler (kalınlık-incelik) ünlü uyumu sınırlıdır; labio-palatal (dudaksıl-damaksıl) ünlü uyumu ise yoktur (*buldum* vardır, fakat sınırlıdır; *buld*., *bulmi* , *üldum* (*uldu*m) *yuldum* “öldüm”. Öteki zonlarda *buldu*, *bulmu* , *öldüm*].

10. Diğer ağız bölgelerinin tersine, Batı uç zonunda senharmonizm denilen ünlü-ünsüz uyumu yoktur. Burada her ünsüz kendine has fonem kıymetini olduğu gibi muhafaza eder (*el, ekmek, bil*'de /l/, /k/ ünsüzleri “veler”dir, kalındır).

Bu ünlü-ünsüz uyumsuzlu unu Arap harfli metinlerde tespit etmek mümkün de ildir, zira konu, do rudan sesletimle ilgilidir.

11. Batı uç zonunda konson jemineleri (çift ünsüz) yok gibidir (*nali* < nallı/nalli, *tusus* < tussuz < tuzsuz, onlar/onnar yerine *onar*).

Arap harfli metinlerde düzenli harekeleme sistemi (gelene i) olmad, , için, normal durumda eddeli (ikiz) söylenen ünsüzlerin üzerine her zaman edde konmamaktad,r. Bu da söz konusu ünsüzün eddeli mi eddesiz mi telaffuz edildi i hususunda sa l,kl, bir fikir vermemektedir. Bu yüzden referans ald, ,m,z eserlerde bu özellik üzerinde durulmam, t,r.

12. Batı uç zonunda /a/ ve /e/ ünlülerinin uzun şekilleri vardır, ama /u/, /o/, /ı/, /i/ ünlülerinin ise uzun şekilleri yoktur (*d /daa* < *daha*, *ner /neree* < *nereye* vb. fakat *onun aldi* kitap; *aldi* < *ald,g.*).

Ünlü birle meleri sonucu ortaya ç,kan ünlü (a, e) uzamalar,n,n Arap harfli imlâda görülmesi, zannederiz rastlan,lan bir durum de ildir.

13. Batı uç zonunda kelime başında ve sonunda ünsüz yığılması mevcuttur. Kelime sonunda ünsüz yığılması daha sınırlıdır ve ancak iki ünsüzden birincisi /y/ ise olur (*plan, skele, Struma; kayk/kaik* < *kay,k*, *boyn/boin* < *boyun*, Öteki zonlarda *p,lan, iskele, kay,k, boyun*).

Arap harfli metinlerde bu ses hususiyetinin tespiti (özel olarak i aretlenmediyse) zordur.

14. Batı uç zonunda öteki zonlara yabancı olan *u (ü)*, *yu* ünlülü kelimeler mevcuttur (*ur-* (*ür-*) /*yur-* “örmek”, *ul-* (*ül-*) /*yul-* “ölmek”, *urdek* (*ürdek*) / *yurdek* “ördek”, *kâupri* “köprü”; bölgenin güneyinde *ür-*, *ül-*, *ürdek*, *küpri*).

Bu ses özelliğiyle ilgili olarak referans aldığımız metinlerden TEN'de bir örneğe rastladık: *yüzümü* *يوزمی* < *üzüm* (ED, 288a) 138b/9²

² Türkçenin tartışmalı konularından biri de kelime başındaki y sesinin bazı örneklerde düşme mi yoksa türeme mi olarak değerlendirileceği konusudur. Bu konuda temelde iki farklı görüş mevcuttur. Birincisi ön sesteki y-sesinin türeme olduğu görüşüdür. (Talat Tekin, “Türk Dillerinde Önseste y- Türemesi”, *Makaleler I (Altayistik)*, (hzl. Emine Yılmaz, Nurettin Demir), Ankara 2003, s. 308-326). Diğerisi ise ön sesteki y- sesinin asli ses olduğu zamanla düşebildiği görüşüdür. Kazak, Kırgız lehçelerinde Türkiye Türkçesindeki –y sesinin –c veya- j olarak bulunması durumunda bunun asli ses olarak kabul edilmesi gerektiğidir (Gürer Gülsevin, “Ağız Araştırmalarımızda Yaygınlaşmış Yanlışlıklar (3): “üzüm/yüzüm; öllük / höllük” türeme mi düşme mi?”, *Türk Dünyas, ncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, c. V, Sayı 2, s. 207-213, İzmir 2005).

15. Batı uç zonunda vurgulu hecenin önünde veya arkasında gelen hecelerdeki /a/ ve /e/ ünlüleri daralır ve /a/ ünlüsü /ı/ gibi, /e/ ünlüsü /i/ gibi iştilir (*k r ,/kar i, kin/ikin, n ler/an,ler “analar”, s n ler/s niler, késer “kesiyor; keser”*).

Bu ses olayı, sesletimle ilgilidir. Özel olarak yazılmadıkça veya harekelenmedikçe bilinemez.

Batı uç zonunda ünlülerle ilgili olarak görülen ses olayları genel olarak şu şekilde karşımıza çıkmaktadır (Boz, 2003):

Kalın,ince-uyumu: Uyum, her iki yönde de değişebilmektedir: *dü man, hap,s; terezi, kirezí*³

Çok heceli kelimelerde içde me temayülü: *aci, ari, kuri vb.*

Özellikle inceltici ünsüzler (c, ç, n, s, , y) uyumu bozabilir: *açık, ar in, is,rs,n vb.*

Bu durumun eklere yans,mas, u ekilde olmaktadır:

-mi : *don-mi , vur-mi í*

-sa: *akma-se, bil-sa, olur-seí*

-s,n: *bekle-s,n, git-s,ní*

-,l: *çek-il-,r, gir-,l-mezi*

-,n: *bil-,n-mezi*

-, : *bit-, -mezi*

-ma: *dü ün-ma, çek-maí*

-d,r-: *eg-d,r-mek*

-l,k: *bir+l, , ey+l, í*

-s,z: *besmele+s,z*

-cik: *k,lan+cik*

-a: *cami-y-a, kim-a (yönelme hali)*

³ Ergin Jable, **Kosova Türk A ,zlar,, nceleme-Metin-Sözlük, Sakarya Üniversitesi, 2010** adlı doktora tezinde de **ayn, tespiti yapar:** **ö**Kosova Türk ağızlarında, kalın sıradan ünlü dizisine sahip kelimelere ince ünlülü eklerin getirilmesi veya ince sıradan ünlü dizisine sahip kelimelere kalın ünlülü eklerin getirilmesi uyumsuzluk bakımından pek sık rastlanan bir durumdur (s. 25) “Ünsüz uyumsuzluğu: Türkçe’de ünlü ve ünsüzlerin kelimedeki dizilişleri bakımından nitelik olarak birbirleriyle uyum arz ettikleri görülür. Bu uyum, ses cihazının arka noktasında teşekkül eden ünsüzlerin yanında kalın ünlülerin, ön noktasında teşekkül eden ünsüzlerin yanında ince ünlülerin bulunması şeklinde tezahür eder. Kosova Türk ağızlarında, kelimelerde nadiren ünlü-ünsüz uyumsuzluğu görülür: kaşık < kaşık (29 — 289), K# üstsesbiriminin iyelik eki ve yükleme hal ekini aldığı şekillerde ünlü-ünsüz uyumsuzluğu görülebilir: bildiğiniz << bildiğiniz (19 — 62), yagi < yağı (29 — 343) (s. 26)

-le(n): *allah+len, ayak+leí*

-d,k: *bil-d, -,n,, ye-d, -,í*

-,k: *çek-mi -,k “çekmişiz”*

Arap harfli imlâda, yukarıdaki eklerden ancak kalın ya da inceliği ünsüzünden anlaşılabilen ekler belli olabilir. Bunlar da **+l,k**, **+cik**, **-d,k**, **+,k** ekleridir. (Konuyla ilgili örnekler, yukarıda 8. maddede verilmişti).

Dudak uyumsuzlu u: *ayo < ay,, dokos < dokuz, koloç < k,l,çí*

Ünlü türemesi: *urum, sab,r* (Bunlar, Türkiye Türkçesinde de görülebilen türemeler olduğu için Arap harfli imlâda ayırt edici bir “ağız” özelliği sayılmaz).

Ünlü dü mesi: *ahrette, hapsana, baltay < baltay,, ey < eyi vb.*

Yuvarlakla ma: *fuçi, fukura vb.*

Ünlü yuvarlaklaşması olayının temel nedenleri arasında kelimedeki bulunan ve ünlülerin yuvarlaklaşmasına neden olabilen dudak ünsüzlerinin (b, m, v gibi) varlığı, ünsüz düşmeleri sonucu ortaya çıkan telafi yuvarlaklaşmaları, damak ünsüzlerinin (k gibi) varlığı, dudak çekimi (labial attraction) ve mahalli söyleyiş (telaffuz) biçimi sayılabilir.

TEN'deki örnekler şunlardır:

u < , de i mesi

azu < azıg (ED, 283a) ﺍﺯﯗ ﻭﻏﯩ (123a/2)

uħlamur < ıflamur (CFürs) ﺍﯞﺧﻼﻣﯘﺭ (115b/8)

inçkırık < inçkırık ﻧﯩﭽﻘﯩﺮﯗﻕ (103a/10)

ü < i değişmesi

çüçeğin < çiçek (ED, 400b) ﭼﯘﭼﯩﻚ (31b/17)

GM'de yuvarlaklaşma hadisesi için verilen ökse *او كسه < Yun. iksia 24a/08, cünd-i bîdüster ﺟﯩﻨﺪ ﺑﯩﺪﯞﺳﺘﯩﺮ < Far. cünd-i bîdester 75a/01, bazu ﺑﺎﺯﯗ < Far. pāzī 20a/17, destü ﺩﯦﺴﺘﯘ < Far. destī 80a/11* örnekleri içindeki son örnek olan “*destü*” kelimesi, belki en sağlıklı örnektir.

İL'de: *بوبري būberi 3b/6, بوبر būber 3b/5*

Kal,ıla ma: *çol < çöl, çorlok < körlük vb.*

Kosova Türk Ağızları adlı doktora tezinde Jable, ünlü kalınlaşması ile ilgili olarak şu örnekleri verir:

aşç,r << asker (7 ô 26), ban,m << benim (1 ô 92), çor << kör (27 ô 31), çoroglular << köro ullar, (16 ô 154), dort < dört (1 ô 1), en,S << henüz (24 ô 323), fira < fire (13 ô 92), halal < helal (5 ô 449), halva < helva (10 ô 22), iç,n < için (4 ô 81), madam < madem (27 ô 178), m,zar < mezar (8 ô 126), nufuz << nüfus (22 ô 91), ocon << o gün (24 ô 208), ucum << hücum (25 ô 420) (Jable, 2010: 37)

Ünlü kalınlaşmalarının Arap harfli imlâya yansıyan seçtiğimiz referans metinlerdeki örnekleri şunlardır:

İL'de:

s ünsüzü: şüzeler سوزلر 44a/3 (Ama aynı zamanda süzeler سوزلر 44a/4)
(Günçavdı 2013: 184)

k ünsüzü kaf (ق) ile

köklerine قو قلرينه 17a/2 (Ama aynı zamanda kökleri كو كلري 19b/3)

TEN'de:

a < e değişmesi

baş < beş (124b/7) باش

bögürdlan < böğürtlen (115 a/13) بو كرد لان

dağ < dek 123b/17) دا ق

u < ü değişmesi

şud < süt (ED, 798b) (136 b/5) (1 yerde) صود

duşduğunda < tüş- (ED, 560a) 65b/16) دوشدو غنده

S,z,c,la ma:

Jable, “Nitelik bakımından patlayıcı olan bir sesin sızıcı hale gelmesidir” diye tanımladığı “sızıcılaşma” için konumuzu ilgilendiren / < g/ alt başlığı altında aşağıdaki örnekleri verir. Örneklerde /~~ø~~/nin eridiği görülmektedir:

kaun < kavun (3 — 41), tauk / tağuş << tağıku (11 — 131), sougi << soğuşu (24 — 48), yaumalaydil << yağmalıydular (12 — 179) (Jable, 2010: 19)

Aradaki ünsüzün eriyerek veya hemzeye dönüşerek iki ünlünün yan yana gelmesi olayına, örneklem olarak aldığımız çalışmalarda da rastlanmaktadır:

TENde:

a'ʊ : İdrar torbası. [12 kez]

- k. çıbanları 86a/19, 93b/12
- k. küyün- 30a/3
- k. taşı 86b/5
- k. taşları 31a/5, 44a/6
- k. zahmetleri 33a/16
- k. ve göğüs ağrıları 65a/18
- k.+da 28a/4, 53b/18, 117b/13, 122b/17

a'un : Kavun. [4 kez]

- k. 37b/16, 37b/19
- k. çekirdeği içi 90b/5
- k. kabuğu 88a/3

šo'uq: Soğuk, soğuk özelliğe sahip (Eski tıp anlayışına göre maddelerin taşıdıkları varsayılan dört özellikten biri). [48 kez]

- ş. 5a/3, 7a/10, 29b/10, 31b/7, 32a/4, 34b/16, 36a/15, 37a/12, 38a/5, 43b/19, 46a/4, 51b/12, 59b/6, 62b/19, 64a/16, 66a/11, 72b/2, 76a/11, 78b/7, 83a/12, 92b/18, 93a/8, 97a/13, 99a/8, 104b/13, 113a/10, 122a/15
- ş. al- 54a/7 “üşütmek”
- ş. ol- 5b/17, 66a/5, 69b/6, 93a/4
- ş.+dan 15b/19, 30a/2, 41b/5, 43a/9, 48a/11, 62b/18, 122a/10, 122a/16, 128a/9, 129b/3, 134b/9, 140a/7, 140a/14
- ş.+dur 140b/12
- ş.+larında 45a/18

šo'uq luq: Soğukluk, serinlik. [5 kez]

- ş.+ ndan 33b/11
- ş.+ına 119b/15, 120a/15, 125b/6, 141a/5

ta'u (ğ) : Tavuk. [7 kez]

- t. 7b/17, 48b/1
- t. şuyı 101a/18, 130a/15, 141b/10, 141b/12
- t.+ınıñ 39a/9

a'u (ğ): Tavuk . [8 kez]

- t. çorbası 15a/4
- t. eti 14b/10, 15b/17, 21a/11
- t. şu 14a/1
- t. şuyı 129b/18, 130a/6
- t. şorbası 44a/1

ā'us : Tavus. [1 kez]

- t. 9b/5

GM'de: YOK

İL'de: YOK

c ~ ç, b ~ p deęişkenlięi

TEN’de:

c < ç de i mesi

Bu değişme, telaffuzdan ziyade yazım özelliği de olabilir.

gec < geç كج 87a/7 ac < aç آج 121b/1
avuc < avuç او ج 141b/11

Türkçe kelimelerde kelime sonunda yer alan tonsuz ünsüzler kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde tonlu şekillerine dönüşürler. TEN’de bu kurala aykırı kullanımlar mevcuttur.

avuçınıñ و چنكا 7a/8 ağaçınıñ يك اغچن 64b/4

İL’de

ç ve p seslerini ifade etmek için (چ), (پ) yazımlarının yanı sıra (ج), (ب) işaretleri de kullanılmıştır.

ceyneseler چينسلر 3a/7 - çeyneseler چينسلر 5b/4

b < p de i mesi

Bu değişme, telaffuzdan ziyade yazım özelliği de olabilir.

TEN’de:

yab yab “yavaş yavaş” < yap yap ياب ياب 98b/8
betunkā ōpetunyaö < Fr. petunia بتونقا 115a/10
barsiyāvšān < Far. persiyāvšān (36) برسيا و شان (a/17)
berhīz < Far. perhīz (13) بر هيز (a/2)

İL’de:

banbuğ بنوق 21a/4 pamuğ پا موق 23b/3

yabrağın يبراغن 15a/7 yaprağın يبراغن 31b/5

SONUÇ

1. Osmanlıca metinlerde, (belki Çaęatay metinlerindeki ‘ek uyumsuzluğu’ olarak adlandırılardan da öte) karşımıza çıkan ve daha çok kök-ek arasında görülen ünlü uyumsuzluklarını gösteren yazım biçimi, “Balkan ağzı”nın tespitinde bir ölçüt olabilir.

2. Az da olsa kelime başı **y-** türemelerinin görüldüğü örnekler, “Balkan ağzı”nın bir özelliğini yansıtıyor olabilir.
3. *çüçek*, *destü* gibi ünlü yuvarlaklaşmasına maruz kalmış örnekler, “Balkan ağzı”nın imlâya yansımalarının tespitinde bir ölçüt olabilir.
4. *sud* “süt”, *ba* “beş”, *suzmak* “süzmek” tarzında kalın okunuşa izin veren örnekler, “Balkan ağzı”nın tespitinde bir ölçüt olabilir.
5. Nadir de olsa görülen ve ünlü incelmesinin belirtisi olan bazı yazım biçimleri (*çok* “çok” gibi), “Balkan ağzı” noktasında dikkati çekmektedir.
6. *kaçın*, *kaçık*, *taçık*, *soçuk* gibi **-g/-ğ-** erimelerine uğrayan ve hemzeye dönüşen sesi yansıtan örnekler, “Balkan ağzı”nın yansıması olarak kabul edilebilir.
7. **b ~ p** ve **c ~ ç** değişmelerini gösteren örnekler de dikkat edilmesi gereken örnekler arasında değerlendirilebilir.
8. Türkiye’de yapılan ağız çalışmalarında, genel olarak göçmen (muhacir) ağızlarının derlenmesi veya değerlendirilmesine gereken önem verilmemiştir. Buna Rumeli/Balkan göçmenleri de dâhildir. Örneğin **Bilecik li A ,z ncelemesi** adlı doktora tezinde Muharrem Özden, *oı Toplad ,m,z muhacir ve Çerkez metinlerini bölge yerli a z, içinde de erlendirmek mümkün olmad ,ndan ba ka bir çal, mada kullanmak üzere tasnif d, , b,rakt,k.ö* demektedir. (Özden, 2009: iii) Yine **öBursa Yerli A ,zlar,n,n Genel Özellikleriö** adlı çok yazarlı makalede asıl amaç yerli ağızlarını tespit etmek olduğu için göçmen ağızları, çalışma kapsamından çıkarılmıştır: *öDerleme çal, malar,na ba lamadan önce Bursa ili s,n,rlar,ndaki yerli köyler tespit edilmi tir. Yukar,da da belirtildi i gibi Bursa'da göçmenlerin yerle tirildi i çok say,da köy bulundu u için söz konusu elemenin Bursa için son derece önemli oldu u ortadad,r. Tespit edilen yerli köyler de kendi aralar,nda tasnife tabi tutulmu , göçmen unsurlar,n daha az oldu u, Bursa merkezine ula ,m,n daha zor oldu u da köylerine öncelik tan,nm, í ö* (EROĞLU, S. vd., 2009: 2048). **Sivas li ve Yöresi A ,zlar**, adlı çalışmada, örneğin Balkan göçmenlerinin (Boşnak) yaşadığı köy olan Gemerek’in Dendil köyüne dair bir derleme malzemesi bulunmamaktadır. Sivas yöresi ağız özelliklerinin genel durumunun tespit edildiği kısımda, VI. Ağız bölgesine dâhil edilen Şarkışla ve Gemerek ağızlarının özelliklerinde, göçmen-yerli ayrımı yapılmamıştır. (Demir ve Şen 2006: 71-73) **Gemerek ve Yöresi A z**, yüksek lisans çalışması yapan Suzan Suzi Tokatlı da, tezine Dendil köyüne dair derlemeye yer vermemiştir. (Tokatlı, Kayseri 1991). Daha eski bir derleme çalışması olan Ahmet Caferoğlu’nun **Sivas ve Tokat llerinden Toplamalar** (Caferoğlu, 1994) adlı eserinde de göçmenlerin yaşadığı yerlerle ilgili derlenmiş metin yoktur. Liste uzatılabilir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde yazılmış Arap harfli metinlerdeki “Balkan ağzı” imlâsıyla söz konusu ağızları konuşanlardan derlenmiş metinlerin mukayese edilmesi, daha sağlıklı sonuçlar verebilecektir.

KISALTMALAR:

CFürs : Câmîü’l-Fürs

ED : Etimological Dictionary... (Clauson)

GM : Gâyetü'l-Müntehâ

L : İlâc-nâme

TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDK : Türk Dil Kurumu

TEN : Tuhfetü'l-Erîbü'n-Nâfiâ...

KAYNAKÇA

1. BANGUOĞLU, T., “Anadolu ve Rumeli Ağızları”, *TDEA, C 1*, Dergâh Yay. İstanbul
2. BOZ, E., (2003), “Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Ünlü Olayları”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt V, S. 1, Afyon.
3. BURAN, A., (2011) “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, Volume 6/1, Winter 2011.
4. CAFEROĞLU, A., (1960), “Anadolu ve Rumeli Ağızları Araştırmalarının Bugünkü Durumu”, *VIII. Türk Dil Kurultay,nda Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, TDK Yay., Ankara.
5. CAFEROĞLU, A., (1994), Sivas ve Tokat İllerinden Toplamalar, TDK Yayınları, Ankara.
6. CLAUSON, S. G., (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish, *Oxford University Press*, Oxford.
7. DEMİR, N., Ülker ŞEN (2006), Sivas İli ve Yöresi Ağızları, *Gazi Kitabevi*, Ankara
8. DİNAR, T., (2013), Müderris Hasan Efendi'nin Gâyetü'l-Müntehâ fî-Tedbîri'l-Merzâ'sı (Hastalıkların Tedavisinde En Son Nokta) (İnceleme-Metin-Dizinler), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli
9. DRYGA, I., (2009), “Türkçenin Rumeli Ağızlarının Lengüistik Statüsü ve Sınıflandırılmasına Dair”, *Türkiye Türkçesi Araştırmalar, Çal, tay, (25-30 Mart 2008 anı,urfa*, TDK Yay., Ankara.
10. ECKMANN, J., (1988), “Dinler (Makedonya) Türk Ağzı”, *TDAY Belleten 1960*, TDK Yay., Ankara.
11. ECKMANN, J., (2004), “Edirne Ağzı”, çev. Oğuzhan Durmuş, *İmâ Araştırmalar*, Sayı: 18, Gökkuşbu Yay. İstanbul.
12. ECKMANN J., (1962) “Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı”, Ankara.
13. ERCİLASUN, A. B., (2000). “Ağız Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Türkçenin Araştırmaları, Çal, tay, Bildirileri*, Haz.: A. Sumru Özsoy-Eser E. Taylan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
14. EROĞLU, S., .Ş. BAŞTÜRK, M. ULUOCAK, H. ŞAHİN, (2009), “Bursa Yerli Ağızlarının Genel Özellikleri” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/8.
15. FRIEDMAN, V. A., (2002). “Makedonya ve Civar Bölgelerde Balkan Türkçesi”, çev.: Babür Turna, *Türkler (Ansiklopedisi)*, 20. Cilt, Yeni Türkiye Yay. Ankara.
16. GÜLENSOY, T., (1993). Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme, *Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları*.

17. GÜLENSOY T., (1981). Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası, *Kültür Bakanl. , Milli Folklor Ara tırma Dairesi Yay,nlar,,* Ankara.
18. GÜNÇAVDI, A., (2013), Mehmed'in İlâc-nâme'si (İnceleme-Metin-Dizin), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
19. GÜNŞEN, A., "Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, Ankara.
20. Hamdi H., (1997), Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler, *Türk Dil Kurumu Yay,nlar,,* Ankara.
21. HAZAI, G. (1971), "Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tasnifi Üzerine", *Voprosi Tyurkologi*, hzl. M. G. Şiralieva-K. Şestidesyatiletioy Bakı: Akademika AN Azerbaycan SSR.
22. KALAY, E., (1998), Edirne İli Ağızları, *TDK Yay.* Ankara.
23. KARAHAN, L., (1996), Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Ankara: *TDK Yay.*
24. MOLLOVA, M., (1999), "Balkanlarda Türk Ağızlarının Tasnifi", *TDAY Belleten 1996*, TDK Yay. Ankara.
25. Nazım İ., (1997), Vrapçiste ve çevresi Türk Ağzı (Makedonya), Ankara, (Yüksek lisans tezi) (YÖK internet sayfasında görülen bu tez, kullanıma izinli olmadığından içerik hakkında bilgi sahibi olamadık)
26. NÉMETH, G., (1983), "Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine", *TDAY Belleten 1980-1981*, TDK Yay. Ankara.
27. OLCAY, S., (1995), Doğu Trakya Yerli Ağzı, Ankara: *TDK Yay.*
28. TDAY Belleten, (1980-1981), *TDK Yay.*
29. TOKAT, F., (2012), Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tuhfetü'l-Erîbü'n-Nâfi'a li'r-Rûhânî ve't-Tabîb'i (İnceleme-Metin-Dizin), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli.
30. TOKATLI, S. S., (1991), Gemerek ve Yöresi Ağzı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.